

УДК 631.164.23: 330.322: 330.341.1

І. Л. Федун,
к. е. н., доц., кафедри податків і фіскальної політики,
Тернопільський національний економічний університет

ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Здійснена оцінка інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві та демасковано проблеми цих процесів у світлі реалій сучасного економічного простору, а також запропоновано власні підходи щодо формування передумов активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві України.

The estimation of innovation and investment activity in agriculture production and demaskovano problems of these processes in the light of the realities of modern economic space, and suggested approaches to their formation conditions enhance innovation and investment processes in agricultural production in Ukraine.

Ключові слова: інвестиція, інновація, інноваційні проекти, державна політика, інноваційно-інвестиційна діяльність.

Постановка проблеми. Для злету конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції на світовому та внутрішньому ринках, гарантування продовольчої безпеки держави, необхідно наростити до економічно доцільної межі обсяги агропромислового виробництва, мінімізувавши на це виробництво витрати і підвищити якість продукції до рівня міжнародних стандартів та нормативів. Успішне розв'язання окресленої проблеми можливе за сценарієм розвитку агропромислового виробництва на інноваційній платформі, що передбачає: їх дієве наукове забезпечення, реалізацію заходів щодо державного протекціонізму і нарощення обсягів інвестування. Проблема інноваційної переорієнтації агропромислового виробництва загострюється важкодоступністю зовнішніх джерел їх інвестування, а також слабкою підтримкою держави активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний базис щодо розвідки ролі активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві, обґрунтування специфіки інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності був розроблений Дж. Гелбрейтом, Р. Меншем, Б. Твісом, Ф. Ніксоном, П. Друкером, Й. Шумпетером. [18; 20] та знайшов подальший поступ в наукових екскурсах вітчизняних дослідників: О. Амоші, Л. Безчасного, В. Васенка, С. Володіна, А. Гайдучького, В. Гейця, О. Гуль, О. Дадія, Б. Данилишина, М. Корецького, М. Кропивка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, В. Осецького, Г. Підлісецького, П. Саблука, В. Ситника, П. Стецюка, О. Тивончука, М. Чумаченка, А. Чухна та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 11; 16; 12; 14; 17]. Незважаючи на велику увагу, з боку вчених, до означених проблем, спостерігається шерг невирішених завдань, які гальмують темпи активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві та поступу агросфери.

Ціль статті. Одним із проблемних питань сьогодення є формування передумов активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві, пошук форм і джерел залучення інвестиційних ресурсів та їх гармонізація, системне мультимодульне спрямування інвестиційних потоків на впровадження інновацій. Необхідність розв'язання наведених проблем теоретичного і практичного характеру зумовила актуальність, цільову направленість та логіку представленого наукового пошуку.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність спостерігається впродовж трьох століть, однак предметом спеціальної розвідки інновації стали лише на порозі ХХ ст. Термін „інновації” в науковий вжиток ввів Й. Шумпетер, розглядаючи його як певну зміну задля імплементації і визискування нових різновидів споживчих продуктів, виробничих й транспортних засобів [20, с.402].

З плином часу, науковці починають окреслювати дане економічне явище по-різному. Так, за Б. Твісом інновацією вважається процес, в якому винахід або певна ідея здобувають економічного наповнення [9]. За переконанням Ф. Ніксона, інновацією є множина технічних, виробничих і певних комерційних заходів, що зумовлюють генерування на ринку нових і модернізованих промислових процесів і устаткування [10].

За ствердженням О.В. Іванченка, нововведення чи інновація – це „сукупний процес генерування, поширення і визискування нового практичного засобу для нового (чи кращого задоволення вже існуючого) суспільного запиту. Водночас це є процес що переплітається з даним засобом в тій соціальній та речовій царині, в якій протікає його життєвий цикл” [8, с.51].

В.Л. Осецький окреслює інновацію як процес імплементації нового у діяльність та свідомість усіх учасників інноваційного циклу, пов'язаного з генеруванням у них певної „інноваційної здатності”, а не лише як створення конкретної новинки [14, с.175].

Дехто із вчених під інновацією вбачає не динаміку змін, а його плоди. Так, О. Лапко стверджує, що „нововведення представляє собою нову споживну коштовність” [13, с.31].

Для О.Л. Притикиної, інновація – „де плід такої специфічної інтелектуальної творчої праці, яка націлена з самого початку на створення продукту, якому притаманні властивості товару. Але товару що володіє незвичайними, нетрадиційними оригінальними ознаками і призначенням” [15, с.37].

Як переконуємось, змістове наповнення категорії „інновації” в існуючих наукових екскурсах окреслюється по-різному, що можна пояснити відмінністю наукових підходів вчених щодо розвідки цього складного і багатогранного явища.

Зазвичай, визначення терміну „інновація”, що спостерігаються в літературних публікаціях, асоціюється з поняттям „нова техніка”, яке широко раніше застосовувалося. Отепер термін „інновація” вживається ширше, оскільки він окреслює всі аспекти життєдіяльності суспільства і асоціюється з нововведеннями, що помітно поліпшують життєдіяльність людини. Таке сприйняття інновації пройшло цикл практичної імплементації і за своєю суттю сприймається споживачами. Інновації (нововведення) – це певне оновлення, трансформація якого-небудь процесу, що зумовлює заміну одних його складових елементів іншими, досконалішими.

Варто відмітити, що агропромислові інновації мають бути адаптовані до різноманітних ґрунтово-кліматичних й природних умов, зважати на динаміку економічного простору країни, реалії та структуру підгалузей сільського господарства, культурні традиції сільського соціуму [19, с.36].

Таким чином, доцільно поняття „інновації” розглядати, передусім, як динамічний розвиток, в лоні якого технічний винахід чи наукова ідея доводяться до практичної стадії визискування і починають генерувати певний економічний ефект.

Передумови щодо виявлення взаємозв'язку інновацій і фінансування витікають з бачення М. Туган-Барановського стосовно вирішальної ролі амплітуди коливань вкладень обсягів фінансових активів на різних етапах економічного циклу. Е. Хансен, високо оцінюючи науковий внесок М. Туган-Барановського щодо теорії економічних циклів і криз, зазначав: „Панують над економічним циклом і управляють ним, коливання амплітуди обсягів фінансових вкладень; вжиток же зростає та падає, як наслідок таких коливань” [18, с.224]. Р. Солоу в своєму екскурсі „Інвестиції і технічний прогрес” обґрунтував, що саме науково-технічний прогрес, втілений в інноваціях, є вирішальним витоком економічного злету.

Проблема інвестування інновацій ускладнюється тим, що необхідно одночасно проводити пошук нових джерел фінансування, розробляти ефективні схеми та механізми фінансування і забезпечувати інноваційний розвиток агропромислового виробництва навіть за умов дефіциту інвестиційних ресурсів. Для забезпечення безперерйного інвестування інновацій в агропромисловому виробництві необхідним є забезпечення спектру альтернативних мультимодульних джерел інвестування, які взаємодоповнюються та можуть одночасно бути використані.

За період 1990 – 2011 рр. відбулося зменшення посівних площ сільгоспкультур на 16,8 %, помітно знизилася поголів'я худоби: великої рогатої худоби – в 5,1 рази, корів – в 3,2 рази, свиней – в 2,4 рази, овець – в 4,9 рази. Водночас, однією з вирішальних структурних проблем вважається технологічна багатоукладність агропромисловості. Різномітні технологічні уклади в агропромисловому виробництві існують і відтворюються паралельно і незалежно один від одного, в результаті чого відбувається деградація значних територій, поглиблюється криза соціально-економічної інфраструктури. За даними офіційної статистики, третью

технологічного укладу відповідає близько третини агропромислового виробництва, на четвертий уклад, який домінував в 80-х роках минулого століття, доводиться ще стільки ж, а що стосується п'ятого технологічного укладу, який окреслює власне постіндустріальний тип агровиробництва, то на його частку припадає лише 3 – 5 % у загальній структурі аграрного виробництва.

Гене́за й розвиток контуру інвестування інноваційних проєктів в агропромисловому виробництві є відголосом руйнівних тенденцій і напруги в фінансовому просторі та аграрних ринках. Панівними тенденціями агропромислового виробництва за минуле десятиліття можна вважати: зниження валового виробництва аграрної продукції; формування багатокладності на селі та організаційно-правових структур ринкового типу; розширення посівних площ під виробництво ґрунтовиснажливих культур – соняшнику та ріпаку; зниження посівів кормових культур; низька урожайність сільськогосподарських культур зрівняно з іншими країнами, які використовують сучасні інноваційні і ресурсозберігаючі технології; висока енерго- та ресурсозатратність виробництва; відсутність інноваційних підходів щодо обробки ґрунту та вирощування сільгоспкультур (системи No-Till, органічного виробництва, крапельного зрошування); дефіцит висококваліфікованих працівників, які здатні виконувати високотехнологічні операції; утримання господарствами населення 66 % поголів'я ВРХ, близько 55 % свиней, їх неспроможність виробляти продукцію, що відповідає міжнародним стандартам якості; відсутність вітчизняної селекційно-плеємної бази високопродуктивних порід ВРХ та свиней; бідність сільського населення: звуженість сфери економічної діяльності в сільській місцевості, слабка інституціональна забезпеченість.

Рівень розвитку агропромислового виробництва, нині, суттєво залежить від його інноваційного забезпечення. Вітчизняними вченими виведені сорти і гібриди, розроблені сучасні вітчизняні технології, що можуть забезпечити високі врожаї сільськогосподарських культур: зернових на рівні 8,0-10,0 т/га, кукурудзи – 10,0 і більше, цукрових буряків – 60,0-70,0, соняшнику – 3,5 – 4,5, картоплі – 45,0-50,0 т/га. Виведено 4 породи та 7 внутрішньопородних типів сільськогосподарських тварин, а також 2 кроси птиці, які демонструють високі показники продуктивності.

Скрутний фінансовий стан більшості агроформувань, суттєве скорочення обсягів бюджетного фінансування, різке зниження попиту на інноваційну продукцію, через брак інвестиційних ресурсів, призвели до морального старіння устаткування й обладнання та погіршення матеріально-технічного забезпечення агроформувань. Наявність основних засобів з розрахунку на 1 га продуктивних угідь істотно нижча за їх нормативну потребу, зокрема у рослинництві вона сягає лише 14,3 %, тваринництві – 14,7 %.

При загальній збитковості агроформувань протягом 1996-2000 рр., починаючи з 2001 р., агроформування починають одержувати прибутки, передусім за рахунок рослинництва. Особливо вип'ятилась проблематика кредитування агроформувань після кризових фінансових деформацій. Проблемними завданнями кредитування аграрної сфери можна назвати наступні: відчутне звуження параметрів кредитування у 2009-2011 роках; помітний злет кредитних ставок; нарощення параметрів предметів застави. Упродовж останніх років мала позитивну тенденцію динаміка інвестицій в основний капітал агроформувань. Водночас, іноземні інвестиції агроформуваннями залучаються у край обмежених обсягах, оскільки на світових фондових ринках їх акції й інші цінні папери практично відсутні.

За результатами вибіркового спостережень відмічені значні відхилення у рівні і динаміці інвестування інновацій в агропромислове виробництво в розрізі їх джерел. Основним джерелом інвестування інноваційних проєктів в агропромисловому виробництві за період 2008-2011 рр. були власні кошти економічних суб'єктів. За рахунок ресурсів державного та місцевого бюджетів інноваційну роботу виконувала невелика кількість агроформувань – від 2 до 4% в різні роки. Спостерігається позитивна тенденція до зростання частки інвестування інноваційних проєктів вітчизняними (3,7%) та зарубіжними (4,2%) інвесторами. Кредити для фінансування інноваційних проєктів використано агроформуваннями на 18% від загального обсягу. Серед регіонів найбільші обсяги інвестування інноваційних проєктів агроформувань були у Донецькій (26,4%), Харківській – (13%), Дніпропетровській (10,3%), Миколаївській (9,4%) областях.

Здійснений компаративний аналіз щодо переваг та недоліків методів інвестування інноваційних проєктів в агропромисловому виробництві засвідчив, що розглянуті методи є взаємозалежними, проте не взаємозамінними. Особливо гостро постала проблема неефективного інвестування інноваційних проєктів в агропромисловому виробництві, яка ускладнюється турбулентністю зовнішнього економічного, політичного та соціального середовища, високим рівнем невизначеності, що висуває додаткові вимоги до забезпечення гнучкості цього процесу.

Аналіз основних індикаторів ефективності інноваційної діяльності агроформувань України за 2007-2011 рр., переконує, що нині інновації поки ще не є провідним фактором формування їх конкурентоспроможності. Основною проблемою в даному контексті є неузгодженість потреб інноваційного розвитку вітчизняних агроформувань та наявних ресурсів для їх фінансового забезпечення. Дослідження засвідчили значну диференціацію агроформувань за регіонами щодо їх інноваційного розвитку: найбільше інноваційний потенціал агроформувань використовується Сумською, Волинською, Дніпропетровською, Запорізькою областями.

Державна політика в інноваційному просторі виступає важливим інструментом державної підтримки активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві, хоча в останні роки розмір бюджетних субсидій коливається від 3 до 8% обсягу виручки. У економічно потужних країнах, цей показник спостерігається в межах 20-60 відсотків. Фінансовою підтримкою в 2008 – 2011 роках було охоплено не більше 5 відсотків від загальної кількості господарств.

Держава може приймати участь в інноваційному процесі агропромислового виробництва у різних формах. При активній участі в ньому вона може спрямовувати інвестиційні ресурси на виконання певних інноваційних програм, що передбачені в Державному бюджеті, або ж безпосередньо брати участь в інноваційних проєктах агроформувань у формі надання субсидій, субвенцій та бюджетних позик на основі їх повернення (субсидювання позичкового відсотка з кредитів для фінансування інвестицій, спільне пайове фінансування з Державного та регіональних бюджетів тощо). Нині, вирішальними чинниками неефективності бюджетного інвестування інноваційних проєктів агроформувань виступають недосконалість механізмів та схем отримання і розподілу бюджетних коштів, постійне порушення бюджетної дисципліни, щорічна зміна порядків, схем та механізмів, несвочасне їх затвердження та безкінечне внесення до них змін протягом року, обмеженість та недоступність одержання бюджетних коштів для переважної частини малих економічних суб'єктів агросфери.

Проблема співвідношення ризику і доходу в сучасному економічному просторі вважається однією з вирішальних при інвестуванні інновацій в агропромисловому виробництві. Наразі система гармонійного розподілу ризиків при інвестуванні інноваційних проєктів досі ще не сформована. Більше того, сама держава часто є головним витокком ризику. Слід зауважити, що специфіка управління ризиками в інноваційній сфері агропромислового виробництва зумовлюється чинниками невизначеності економічного простору (зміна кон'юнктури аграрного ринку, структурні зрушення у агровиробництві, бюджетний дефіцит, фінансові кризи, політична нестабільність тощо), що підсилює інші (кліматичні, біологічні, територіальні) ризики економічних суб'єктів, що пов'язані із трансформацією та коливаннями кількості і якості факторів виробництва, умов реалізації продукції, грошово-кредитної та фінансової політики, політичні деформації податкового тягара, митні регулювання експорту й імпорту тощо. Взаємозалежність і взаємозумовленість витоків ризику свідчить, що при зміні тиску впливу будь-якого з них, наразі відбудеться і коливання впливу іншого. Організаційно-економічні відносини, що складаються в процесі управління ризиками інвестування інновацій в агропромисловому виробництві, формують необхідність визискування багатокритеріального підходу до ідентифікації кількісних і якісних аспектів ризиків. Доцільно удосконалити систему управління ризиками фінансування інноваційних проєктів агроформувань, за рахунок використання методу кваліфікації який враховує сукупний прояв неформальних (якісних) і формальних (кількісних) чинників ризику, зумовлених потенційно можливою невизначеністю умов реалізації управлінських рішень та сприяє якісному прогнозуванню. Цінність цих пропозицій зосереджена у диференціації критеріїв оцінки ризиків інвестування інновацій в агропромисловому виробництві на основі ідентифікації в їх контурі ринкових і неринкових типів, що дозволяє уточнити склад ризиків та загроз та є ефективним інструментом їх фільтрації.

Таким чином, запропоновані пропозиції щодо вдосконалення методів активізації інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві полягають в модернізації напрямів державної інноваційної та фінансової політики, що повинні передбачати формування нормативної бази для забезпечення функціонування інноваційних процесів, подальший розвиток мультимодульної системи інвестування інноваційних проєктів, співробітництва з іншими країнами, посилення державної підтримки інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві, розробки методичних підходів до діагностики та фільтрації інноваційних проєктів.

При такому підході, інвестування інновацій в агропромисловому виробництві забезпечить: прозорість та доступність; масштаб, багатоканальність, необхідні обсяги та прийнятність ціни необхідних джерел; позитивний вплив структури обраних джерел на результативність інноваційних проєктів.

Висновки. Підсумовуючи, можна відзначити, що агросфера України протягом останніх п'яти років виробляє близько 60 відсотків фонду споживання українського населення та займає друге місце у товарній структурі експорту, обсяг якого динамічно зростає. Крім того, агросфера є однією із бюджетоформуючих сфер національної економіки, частка якої у зведеному бюджеті України за останні роки сягає 9 – 10 відсотків.

Водночас, розвиток агропромислового виробництва істотно залежить від стану його інноваційного забезпечення. З метою наукового забезпечення розвитку агропромислового виробництва протягом тривалого періоду сформована і функціонує потужна мережа науково-дослідних організацій різного відомчого підпорядкування. Аналіз основних наукових розробок у галузі землеробства та агроекології свідчить, що за останнє десятиліття їх кількість зростає в декілька разів. За останні роки розроблено і запропоновано для освоєння агроформуванням моделі зональних природоохоронних, ресурсо- і енергоощадних систем землеробства та ведення аграрного виробництва за різними ґрунтово-кліматичними умовами, що сприяють злету продуктивності агрокосистем і отриманню високоякісної продукції. Агроформування розширюють застосування енерго- та ресурсозадних технологій, широкозахватних та комбінованих агрегатів, технологій мінімального та нульового обробітку ґрунту, виробництво біопалива.

Нині в Україні неформована система, яка б сприяла комерціалізації інновацій в агроформуваннях. Управління ризиками в інноваційній сфері в якісно нових умовах вважається невід'ємною підсистемою, яка потребує модернізації методичних підходів до критеріїв діагностики та фільтрації ризиків адекватним сучасним реаліям економічного простору. У цьому контексті є доцільним застосування кластерного підходу до активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві.

Держава повинна ефективно впливати на активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві шляхом створення програм субсидювання інноваційних проєктів. Передусім, доцільно активізувати НДДКР для агропромислового виробництва через податкові важелі та інструменти за допомогою вилучення витрат з суми оподаткування доходу, які це робиться в Канаді, Австралії, США, Франції, Південній Кореї, Японії. Для цього необхідно допомогти знижку в межах 6-10 % із загальної суми фінансових вкладень в інновації і знизити оподаткування інноваційних досліджень та розробок. По-друге, доцільно ввести податковий кредит на витрати на НДДКР. По-третє, варто використати важелі непрямого регулювання інноваційного розвитку, що сприятиме застосуванню кластерного підходу щодо створення спільних науково-дослідних консорціумів та програм. Доцільним буде надати дозвіл інноваційним фондам і страховим компаніям фінансувати інноваційні проєкти в агропромисловому виробництві. По-четверте, сприяти розвитку інноваційної інфраструктури на основі застосування технологій аутсорсингу. Відмічені напрями модернізації державного регулювання активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві повинні знайти нормативно-правову підтримку, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності агропромислової продукції на світових аграрних ринках.

Список використаних джерел

1. Амоша О. І. Організаційно-економічні механізми активізації інноваційної діяльності в Україні / О. І. Амоша // Економіка промисловості. – 2006. – № 5. – С. 15–21.
2. Гайдучкий А. П. Економічні механізми забезпечення інвестиційної конкурентоспроможності аграрного сектора економіки / А. П. Гайдучкий // Економіка України. – 2003. – № 2. – С. 69–73.
3. Гайдучкий А. П. Методологічні та методичні аспекти оцінки інвестиційної привабливості аграрного сектору / А. П. Гайдучкий // Вісник аграрної науки. – 2002. – № 7. – С. 73–75.
4. Гаца О. О. Інновації і їх роль у розвитку продуктивних сил / О. О. Гаца, О. Ф. Савченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – № 22. – С. 27–30.
5. Гудзь О. Є. Організаційний дизайн, як інноваційний інструмент модернізації системи фінансового менеджменту аграрних підприємств // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Фінанси і кредит. – 2011. – № 1 (30). – С. 9–16.
6. Данилишин Б. М. Регулювання розвитку інноваційного потенціалу в економіці : [монографія] / Данилишин Б. М., Корецький М. Х., Дацій О. І. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – 220 с.
7. Дацій О. І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України / Дацій О. І. – К. : ННЦ ІАЕ, 2004. – 428 с.
8. Іванченко О. В. Управління змінами та інноваціями в АПК: дис. ... канд. екон. наук : 08.06.02 / Іванченко Олександр Васильович. – К., 1998. – 177 с.
9. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / [Л. І. Федулова, В. П. Александрова, Ю. М. Бажал та ін.]; за ред. Л. І. Федулової. – К. : Основа, 2005. – 550 с.
10. Коваленко Н. В. Інноваційний тип розвитку національної економіки, як необхідна умова ефективної інтеграції у світове господарство / Н. В. Коваленко. – Прометей, 2010. – № 1. – С. 24–26.
11. Концепція наукового забезпечення установами НААН розвитку галузей агропромислового комплексу України в 2011-2015 роках : наукове видання / М. В. Зубець, В. П. Ситник, М. Д. Безуглий та ін. – [Електронний ресурс] // Інститут аграрної економіки НААН України. – Режим доступу до журн.: <http://www.uaan.gov.ua/>. 92
12. Кропивко М. Ф. Інформаційне забезпечення агропромислового виробництва України в ринкових умовах / М. Ф. Кропивко – К. : НААН, 1996. – 159 с.
13. Лапко О. О. Інноваційна діяльність як фактор підвищення ефективності вітчизняної економіки / О. О. Лапко // Фінанси України. – 1998. – № 6. – С. 31–34.
14. Осецький В. Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики [монографія] / В. Л. Осецький. – К. : ІАЕ НААН, 2003. – 412 с.
15. Притикіна О. Л. Інноваційна політика України та інтеграція до ЄС / О. Л. Притикіна, Ю. М. Стасюк, О. В. Щипанова // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 36–43.
16. Стецюк П. А. Методологія та механізм фінансового забезпечення розширеного відтворення аграрного виробництва / П. А. Стецюк // Вісник Сумського національного аграрного університету. – Серія : Фінанси і кредит. – 2010. – № 2(29). – 325 с. – С. 16–22.
17. Трегобчук В. М. Формування і вдосконалення ресурсного потенціалу національного АПК в умовах ринкової економіки / В. М. Трегобчук // Економіка АПК. – 1996. – № 4. – С. 8–11.
18. Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход / Пер. с англ. — М. : Экономика, 1996. – 451 с.
19. Червінська Т. М. Науковий та виробничий потенціали інноваційної діяльності АПК / Т. М. Червінська // Проблеми науки. – № 1. – 2007. – С. 35–41.
20. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер. – М. : Издательство «Прогресс», 1982. – 454 с.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"